

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

Türk Tarih Encümeni tarafından neşredilir

YENİ SERİ — CİLT 1

SAYI 4 — Mart - Mayıs 1930

BU SAYIDA

- Ali Fuat Münif Paşa
Ahmet Refik On sekizinci asırda
Fransa ve «Türk askerliği»
Mahmut Kemal Mustafa Refik Bey
Mehmet Behçet Sinop kitabeleri
Nahit Sırrı Türkiye ile çarlık Rursya
arasındaki münasebet

İSTANBUL

LETAFAET MATBAASI

1930

Türkiye ile Çarlık Rusyası arasındaki

münasebata dair bazı vesikalar

Quelques documents concernant les rapports de la Turquie et de la Russie des Tsars

Rusya Sovyetleri Umuru Hariciye Komiserliği, İmparatorluk Hariciye nazırlığına ait mahrem muhaberat ve vesaiki, 1918 den itibaren ve mütaaddit mecmualar halinde neşir etmişti. Rus lisanına vakıf bulunmayanlar—ki ben de onlardanım—mez-kûr vesikalardan Parisli tabi Payot tarafından tercüme ettirilenele ittilâ peyda eylemişlerdir. (Cihan harbinin tarihine hizmet etmek için hatırat, tettebbuat ve vesaik koleksiyonu [1] namını taşıyan külliyyat meyanında ve (Rusyanın hafi diplomatik vesaiki 1914-1917 [Petrogratta Umuru Hariciye arşivlerine nazaran [2] unvanı altında neşir olunan bu eser, 6 fasıl ve 331 büyük sahifeden mürekkep. İlk fasıl (Umuru hariciye nezaretinin muhtırası), ikinci fasıl (Rusya ile Türkiye arasında gizli müzakereler), üçüncü fasıl (Rusya ile Bulgaristan arasında gizli müzakereler), dördüncü fasıl (Rusya ile Rumanya arasında gizli müzakereler), beşinci fasıl (Rusya ile İtalya arasında gizli müzakereler) ve son fasıl (İstanbul ve Boğazlar için müttefikin arasında müzakereler) unvanını taşıyor. Kitap sırf o zaman yapılmış muhaberatıan ibaret ve ancak birkaç tefsir ve haşiyeyi muhtevidir. Ruscadan Fransızcaya bu cildi nakleden zatın ismi J. Polonoky' dir. Pekte nefis ve selis olmayan tercümesinde nazarı dikkatimi celp eden bir keyfiyet te, büyükelçi ve ortaelçi mukabili olarak fransızcada — zaten lisanda olduğu gibi — ayrı iki kelime bulunduğu halde, bunlardan yalnız büyükelçi mukabilinde kullanılan ambassadeur kelimesini istimal ve bu payeyi bütün ortaelçilere ve hiç sefirikebiri bulunmayan küçük devletlerin mümessillerine bahş etmesidir. Eserin son faslı, yani İstanbulla Boğazlar için müttefikler arasında geçen müzakerelere ait kısım, bizim için pek alâkabahş olup 1926 da Moskovada neşir edilmiş vesikaların 78 ini camidir.

[1] *Collection de mémoires, études et documents pour servir à l'histoire de la guerre mondiale.*

[2] *Documents diplomatiques secrets russes (1914-1917) d'après les archives du Ministère des Affair étrangères à Petrograd.*

Cihan harbinin zuhurundan Türkiyenin harbe iştirakine kadar geçen zamana ait olan ve (Rusya ile Türkiye arasında gizli muahedeler) unvanını taşıyan fasıl da aynı ehemmiyeti haiz bulunuyor. Öteki fasıllar hakkında pek sathî ve kitabın umumî mahiyetini anlamak için elzem derecede izahat verecek, ve bizim için asıl mühim olan bu iki faslı tetkik ve tahlil edeceğim. İlâve etmek isterim ki mecmuanın (19-96) numara ve 1 haziran 1928 tarihli nüshasında, Akçura oğlu Yusuf beyfendi üstadımızın (Osmanlı devleti umumî harpte bitaraf kalabilirmiydi ?) serlavhalı makalesi, Çarlık arşivlerinin ruscalarından, yani, ehemmiyet ve ciddiyeti sahifelerini kısa gösteren bu etütte benim istifade ettiğim menbain aslından istifade edilmiştir. Lâkin Yusuf beyin tetkik ve tercüme ettikleri vesaik fransızca kitabın ihtiva ettiği vesikalardan eskidir ve bu vesikalar dahil değildir. Diğer taraftan, muhterem üstat makalelerini kuvvetli bir siyasi tezin isbatı için yazmışlardır.

Bense, sadece, önümde bulunan kitabın bilhassa iki faslındaki vesai birer birer okumak ve bunların muhteviyatını telhis ederek anlatmak emelindeyim.

*
**

Birinci fasıl, Hariciye nezaretinin muhtırası unvanını taşımakla beraber mürekkep bulunduğu 67 vesikadan evvelkine nisbetle bu ismi almış bulunuyor. Bütün bu faslın muhtevi bulunduğu vesaik cihan harbine tekaddüm eden günlere ait muhaberelelerdir; bunlar arsında ve ortodoks tarihile 12 temmuz 1914 de Hariciye nezaretinin İstanbul, Sofya Bükreş ve Atınaya çektiği bir şifre var: (Gizli fakat emin bir menbadan öğrendiğimize nazaran, hazırlanmakta olan cıdale Türkiye ile Bulgaristanın da iştirakleri imkânı, bu iki devletle Avusturya arsında müzakere edilmektedir. Bu malûmatı imkân derecesinde lutfen tahkik edin ve mütayakkız olun.) Ve ertesi günü, gene tabii bir şifre ile, Nezaret Viyana Stokholm, Bükreş, İstanbul, Kristiyanya ve Kopenhagdaki mümessillerine bildiriyor. Hemhudumuz memleketlerdeki kuvayı berriyenin ikmal ve tepdili mevkilere, kuvayı bahriyenin teçhizat ve harekâtı, ve umumiyetle teknil harekâtı askeriyeyi bize telgrafla lutfen bildiriniz. Bundan başka idaremiiz altında bulunan teknil konsoloshaneleri bu husustaki bütün malûmatı telgrafla Nezarete bildirmekle tavzif ediniz.) 14 temmuzda İstanbul, Sofya ve Bükreşteki mümessiller şu şifreyi alıyorlar. (Türkiye, Bulgaristan ve Romanya kuvayı bahriyesinin teçhizat ve harekâtı ve umumiyetle Karadeniz havzasındaki harp kuvvetlerinin vaz'iyeti hakkındaki bütün malûmatı, Hariciye nezareti ile beraber doğrudan doğruya Karadeniz bahri kuvvetleri kumandanlığına da telgrafla

bildiriniz. Emriniz altında bulunan konsolosları da aynı tarzda hareket ettirmekle mükellefsiniz.) Ve 15 temmuzda İstanbul büyükelçisine şifre: (Bir takım tedabiri ihtiyatiye ittihaz eylemekliğinizin, bazı Balkan memleketlerine de sirayet edebilecek ihtilâatı umumiye imkânından mütevellit bulunduğunu Türk nazırlarına mahrem bir tarzda izah edebilirsiniz.) Avusturya-Macaristan veliahdinin katli yüzünden çıkan cihan harbinin patlamasına takaddüm eden günlerin heyecan ve gâfletlerini bu ilk fasıl iyi canlandırmakla beraber, muhtevi bulunduğu vesaikin doğrudan doğruya bizi alâkadar eden mahiyette bulunanları nakıl ettiklerim, bir de Hariciye nazırı Sazonov imzasile İstanbula çekilmiş 1576 numaralı fakat tarihsiz telgraftır: (Türkiyenin istihzarâtı askeriyesi hakkındaki suallerimize Fahrrettin ^[1] müphem bir surette cevap verdi ve Kafkasyadaki harekâtı askeriyemiz hakkında suallerde bulundu. Bu tetbirlerin Türkiye için endişeyi mucip olacak hiç bir mahiyetleri bulunmadığını kendisine izah ettik.)

Şimdi ikinci fasla, yani (Rusya ile Türkiye arasındaki gizli müzakereler) faslına geliyorum ki, 62 telgrafla bir mektuptan mürekkep bulunan bu fasıl bizim için pek büyük bir ehemmiyeti haiz ve hemen baştanbaşa tercümeyle lâyıktır. İlk vesika 25 temmuz 1914 tarihi milâdisinde İstanbuldaki Rus büyükelçis dö Giers'in bir şifresidir: (Sadrazamla olan mahrem mükâlemelerim, Avusturya - Sırbistan ihtilâfından Türkiye menafiine hizmet edecek her şeyden istifade etmek kararı kat'isinde bulunmakla beraber Babiâlinin bir seyirci vaz'iyetinde kalacağı tesirini bende bırakmıştır.) Bunu takip eden 26 ve 27 temmuz tarihli telgrafların ilki şöyle bitiyor:

(Şimdiye kadar ne ben, ne de Fransız büyükelçisi, Babiâlinin hemen harbe girmek arzusunda bulunduğu hakkında hiç bir delil sezmedik. Fakat Avsturya-Macaristan sefiri Türkiye'yi derhal ittifakı müselles tarafına sürüklemeye her zamandan fazla çalışacağı pek muhtemeldir.) 27 tarihli telgraf ise şudur: (Sadrazamla Talat, Türkiyenin Avusturya - Macaristan ihtilâfında tamamen bitaraf kalmak ve vakayiin inkişafına intizar etmek taraftarı bulunduğunu tekit ettiler. Sadrazam aldığı haberlere istinaden Bulgaristanın şimdi hiç bir harekete girişmeyeceğine hüküm ettiğini, lâkin elyevm harp fırkasının tahtı hükmünde bulunan Almanyada pek cenkçü bir haleti ruhiye hüküm sürdüğünü Türkiye Berlin maslahatgüzârının bildirmiş bulunduğunu sureti mahremanede ilâve etti.) Fakat gerek

[1] Rum bey oğlu Fahrrettin beydir. Rusya ile aramızda harp tahaddüs eylediği zaman Senpetersburk maslahatgüzârı idi. Mülharekeyi müteakip Maarif Nazırı olmuştu. Hududu millî haricinde bırakılanlardandır.

Hariciye nazırlığı inzimamile Sadrazam olan Sait Halim paşa ve gerek fırkanın en nazif şahsiyeti olan Dahiliye nazırı Talat beyle bu mükâlemeler İstanbula geleli çok ta olmayan dö Giers'i tatmin etmemiş ki, aynı 27 temmuzda Sazonof'a gönderdiği ve içinde umumî vaziyeti siyaseti tetkik ettiği bir mektubu şu satırlarla bitiriyor: Avustury - Macaristan muzafferiyeti şarkı karpide o kadar fedakârlık ve gayret pahasına kazanmış olduğumuz prestij ve vaziyetin izmihlâli tammını intaş edeceği hususuna zatı devletlerinin nazarı dikkatlerini celp etmeği bir vazife sayarım. Bu keyfiyet bütün menafii iktisadiyemiz üzerinde en felâketaver bir tarzda icrayı tesir edecek ve bu son senelerde istihşal edilmiş tekml netaici madum kılacaktır. Vaz'iyet bizim için gayrı kabili tahammül bir mahiyet alacaktır ki, bundan kurtulmak için ilâni harp teşebbüsünü bizzat deruhte edeceğimiz zaman belki de uzak olmayacaktır. Binaenaleyh benim mutlak kanaatim, bütün bunları dahili hesap ederek her hangi bir ihtimale karşı hazır olmamız icap ettiği merkezindedir. Bu sebeple ilâni harp teşebbüsüne belki bizim bizzat kalkmağa mecbur kalacağımız zaman uzak olmayacaktır. Binaenaleyh şimdiye kadar defaat ile mevzubahs ettiğim meseleye avdet ederek harp etmeğe mecbur olacağımız ve ankarip gelmesi mümkün bulunan zamanın bizi birden ve hazırlıksız bastırmaması için, Karadenizdeki filomuzu pek ziyade ve kabil olduğu kadar çok takviye ve ordularımızı harp etmeğe âmade kılmamız muktezi bulunduğunu tekrara cüret eylerim.)

2 ağustosta sefir iki ve ayın 3 ü ile 4 ünde birer telgraf göndermiştir. Bunların ilkinde Sait Halim paşanın kaydolunan sözleri cahil ve ya mütecahilliğinden dolayı kabili tenkittir: (Bu akşam Türkiyenin umumî seferberliği şayyası dolaştığı için, bugün Sadrazamın hususî konağına giderek işin hakikatini sordum. Bu seferberliğin gerçekten yapılmış olduğunu, hangi sınıfların silâh altına alındıklarını pek te bilmediğini, ertesi günü Babıâlideki ziyaretimde bunu daha kat'iyetle söyleyebileceği ve Bulgaristanın bir harekette bulunması korkusile Babıâlinin Trakya ile Boğaziçinde 200,000 kişilik bir ordu cemine karar verdiğini söyledi. Kafkas hududu üzerinde kuvvet cem etmek hususunda hiç bir niyette bulunulmadığını ilâve etti.) Gene 2 ağustos tarihli ve ikinci telgrafta, sefir İstanbuldaki vaziyeti güzel çizmiştir: (Sadrazam tarafından verilmiş izahatta Babıâlinin şimdiki halde bitaraf kalmakla beraber, Bulgaristanın lehine Bükreş muahedesinde yapılabilecek tekml tadelât gibi Türkiyeye bir faideyi mucip olabilecek her hangi bir vaz'iyetten de istifade etmek hususuna kat'iyen karar vermiş olduğu ve her ihtimale karşı hazır bulunmak istediği neticesine vardım.

Bizden korktuğu ve iyiliğimize hahişker görünenlerin ifi-raları yüzünden de Boğaziçin hemen ele geçirmek istediğimizden şüphe

ettiği için düşmanlarımızın muvaffakiyetini gizlice temenni etmekte bulunduğu muhakkaktır.

Türkiyeden ayrılmayacağı rivayet edilen Alman misyonu zabitleri bu hissin beslenip kuvvetlenmesine hizmet ediyorlar. İşbu zabitler huzuru kat'iyen şayanı arzu olmayan bir unsurdur, çünkü Türkiye'yi aleyhimize çevirmeye çalıştıklarından hiç şüphe yoktur. Almanya ile mücadelemizin neticelerini görmeden evvel, kendilerini göndermek kararını Babıâlinin vermeyeceğini zan ediyorum. Ataşemiliterimiz şimdiki halde Türk ordusunun bizim için hiç bir tehlike arz etmeyen bir vaziyette bulunduğu reyindedir. Keyfiyet böyle olunca, vaz'iyetin icabatı da malûm olduğundan, ittihazı yeddi iktidarımızda bulunan ihtiyatı tetbirleri yapmalı, diğer taraftan da aldığı tertibatı askeriye hakkında, bu tedabir bizim aleyhimize alınmadıkça Babıâli ile münakaşata girişmemelidir. Mamafî, İngiltere ile Fransanın Osman dretnotunun buraya girmesine müsadde etmelerini fevkalâde şayanı temenni buluyorum.

21 temmuz tarihli telgraf yine Alman zabitleri hakkında Enver paşa ile yapılmış bir mülakatı haki, lâkin ehemmiyetten mahrumdur. 22 temmuz tarihli telgrafta ise, dö Gırs Babıâlinin boğaza sefaini ticariye için serbest bir geçit bırakarak lağım döktürmeğe ihtiyaten karar verdiğini bildirdikten sonra Rus donanmasının Boğaz kurbinde beklediği tarzında ilkaatta bulunarak Almanyanın Türkleri zehirlediği cihetle onları kuşkulandıracak hareketlerden tevakki edilmesini tavsiye ediyor. Bunu takip eden birkaç telgraf o kadar mühim bir mahiyeti haizdir ki, aynen tercümelerini tercih ettim.

5 ağustos: (Bugün ceneral Leontiev'i [1] Enver paşanın nezdine gitmeye memur ettim. Kendisine Enver paşa seferberliğin Rusya aleyhinde hiç bir mahiyeti bulunmadığını ve eğer keyfiyet Rusyanın menafine uygun olur ve Kafkasya hududunun selâmeti hususunda kendisini teskin edebilirse orada bulunan dokuzuncu ve on birinci orduların bir kısmını geri çekmeğe Türkiye'nin muvafakat ettiğini söyledi. Badehu, şimdiki halde Türkiye'nin hiç bir tarafla bağlı olmadığını ve kendi menafinin icabatına göre hareket edeceğini beyan etti. Eğer Rusya türk ordusu ile alâkadar olmak ve maksadı uğruna bu orduyu kullanmak arzusunu besliyorsa, bunu o halli gayrı kabil bir iş bilmiyordu. Rusya bu orduyu kendi aleyhine kalkmak istenen her hangi bir Balkan memleketi ordusuna karşı kullanabilirdi. Rusya, müteakıl tavizler sayesinde Balkan hükûmetlerini birbirleriyle ve Türkiye ile dost edebildiği takdirde, Türk ordusunu Balkan hühûmetlerinin Avusturya aleyhindeki mücadelelerinde bir zahir olarak ta kullanabilirdi.

[1] Rus sefaretinin ateşemiliteri.

Bu tavizlerin neler olabileceğini ceneral Leontiev sorunca, Enver Türkiye için bunun Cezayiri Bahrisefile Garbi Trakya olabileceği cevabını verdi. Yunanistan Epirde, Bulgaristan Makedonyada, Sırbistan Bosna ile Hersekte bir taviz elde edebileceklerdir. Keyfiyetin kabil olması hususunda ceneral Leontiev ızharı şüphe edince, Enver Türkler hesabına bu tarzda bir anlaşmanın kabil olduğundan emin bulunduğu cevabını verdi. Böyle bir anlaşmanın müspet neticelere varabileceğini bildikten sonra gerek Türk hükûmetinin ve gerek milletin duyacakları ancak memnuniyet olabilirdi.)

Gene 5 ağustos tarihli diğer bir telgraf: (Alman zabitlerinin ordu da kalmalarından mütevellit hayretini kendisile mükâlemesi esnasında Envere söylemesini ceneral Leontiev'e tenbih etmiştim. Enver Almanları ısrarla tutmadığını, fakat vaz'iyeti siyasiye tamamen inkişaf etmeden evvel kendilerinden gitmelerini rica için hiç bir esaslı sebebi bulunmadığını seferberlik gibi güç bir devrede bu zabitleri zorla uzaklaştırmanın ordu menafisine de muvafık olmadığını cevaben bildirmiştir. Kendisinin zafî kanaatince ise, bu zabitleri Türkiyede bırakmakla Almanya hükûmeti Türkiyeyi arkasından sürüklemek gayesini takip etmektedir. Fakat bu gaye elde edilmeyecek, çünkü Türkiye ancak menfaati şahsiyesini takip edecektir.

Eğer 628 numaralı [1] telgrafımda izah eylediğim vaz'iyet haki-
katen hasıl olursa, hemen o gün Almanlara :

— Şimdi bizim düşmanlarımızınız ve gitmenizi sizden rica ederim!
d iyecektir.)

Gene 5 ağustos tarihli diğer telgraf: (Ceneral Leontiev, Türkiye'nin Bulgaristanla bir askeri itilâf aktı için zemini yoklamış olduğunu, emniyet ettiği bir menbada öğrenmiştir. Almanların zamları, Türkiye seferberliğinin Bulgaristanı korkutmuş ve bu nazik zamanda onları Avusturya ile bir ittifakı askeri yapmağa sevk etmiş olduğu merkezindedir. Bulgarlarla pek ziyade münasebettar bulunan Leontiev'i, bizim için tehlikeli olan böyle bir vaziyetin önüne geçmeğe memur ettim.)

Gene 5 ağustos tarihile: Bugün Bulgar sefiri nezdime geldi, ve ancak kendi fikrini ifade ettiğini söyleyerek bana Bulgaristan için Rusyanın ardında yürümeğe ve öteki Balkan devletleriyle birleşmek zamanının gelmiş olduğunu musırrane izaha koyuldu. Bulgaristan bu yolda atacağı her hatveden samimane haz duyacak olduğunu ve işte şimdi de kendisi için Sırbistana yaklaşmak fırsatının mevcut bulunduğu suretindeki mukabeleme cevaben, Fochev [2] Sırlara karşı Bulgarların daha pek kızgın olmalarından dolayı bulgar ordusunun Sırlarla beraber harp etmesi

[1] Yani bundan evvelki.

[2] Bulgaristanın o tarihteki İstanbul sefiri.

imkânından şüphe ettiğini, lâkin Bulgaristanın Sırbistan aleyhine harekete geçmeyeceğine ve bu cidal esnasında en mutlak bir bitarafılığı kemali samimiyetle muhafaza edeceğine kani bulunduğunu söyledi. Gene kendi kanaatince, Bulgaristan Türkiye tarafından taarruz görmeyeceğinden emin olmak istemekte ve bu emniyeti de bu harbe iştirak etmemek hususunda Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanyanın müttekabil teahhütlerinde görmektedir. Bu tarzda bir mükellefiyet, Avusturyaya karşı bir Balkan devletleri blokunun başlangıcı olacaktır. Bitarafılıklarına mukabeleten, Balkan memleketleri arazi tavizata almalıdırlar. Tavizata gelince, bunlar daha bugün Enverin ateşemiliterimize söylediklerinin tamamen ayındır ki, bu keyfiyet Türkiye ile Bulgaristanın buhranı hazır esnasında bir faaliyeti müşterekede bulunmak üzere, Almanya ile Avusturyanın delâlet ve müzaheretleriyle görüşüp anlaşmış olduklarını tamamen sabit kılmaktadır. Yunanistanla Rumanyanın müdahaleleri tehlikesi Bulgaristanı harp etmekten vaz geçmek mecburiyetinde bırakmış ve büyük Britanyanın bizim safımızda harbe girmesi Türkiyeyi biraz kendine getirmiştir. Oyle zan ediyorum ki, Türkiyeyi ve belki Bulgaristanı bize karşı işve ve cemileler yapmağa sevk eden sebep, Almanların ademmî muvafakiyetleri korkusu ve bu harpten mutlaka bir faide temin etmek hususundaki büyük arzudur. Samimiyetleri hakkında hiç bir emniyetim bulunmamakla beraber, kendilerini nevmî etmek lâzım olduğu kanaatindeyim, çünkü aksi takdirde onları düşmanlarımızın kollarına atmış oluruz. Türkiyenin dahil olacağı bir Balkan bloku vücade getirmek projesine gelince, bu bize ancak vaz'iyet ve şeraitin Boğazlara sahip olmamıza müsade edeceği güne kadar müfit olabilir. Binaenaleyh, Babıâliyi bir anlaşma imkânına dair yeni mükâlemelere sevk etmenin muvafık olacağı fikrini arza cür'et ediyorum.) Son iki cümle ne çok düşündürücü!

Gene aynı gün : (Fochev'le vaki olup evvelki telgrafımda anlatığım mükâleme esnasında, kendisi, şahsî istitlâatına nazaran, Türkiye ile Almanya arasında aleyhimizde müştereken hareket etmek üzere akıd edilmiş bir itilâfın mevcudiyetine dair oldukça açık bir imada bulundu. Gûya Türkiye vaziyet ve şeraitin müsade edeceği zamanda hareket etmek hakkını muhafaza eyler imiş. Böyle bir itilâfın mevcudiyeti imkânını inkâr etmem, fakat Türk ordusunun hali hazırına nazaran bunun hiç bir hükmü olamaz.

Eğer Bulgaristan buna iştirak etmiş olsaydı, ehemmiyeti daha çok fazla olabilir, çünkü keyfiyet Balkan yarımadasından bir müdahaleyi temin etmiş olur ve hiç şüphesiz ki Avusturya'nın vaziyeti bu sayede kesbi salah ederdi.)

6 ağustos : (Türkleri tethiş etmeğe müstait tedabir ittihazının

Almanlar lehine hareket demek olacağı hakkındaki mütaleamı tekrar ederim. Türklerin mahabbet ve teveccühleri elbette bize değildir, meram ve tasavvurları hattâ kendileri için bile kâfi derecede vazih bulunmıyor, bu tasavvurlar harp meydanında cereyan edecek vukuata nazaran değışecektir.)

Aynı günde Hariciye nazırının sefire biri uzun ve biri kısa iki telgrafi var:

(Bahriye nezaretimiz, hattı hareketi pek lâıyık şüphe olan Türkiye'nin yardımile Avusturyanın donanmasını Karadenize göndermeğe kalkışabileceğini ve orada Alman ve belki Türk gemilerinden yardım görmek sayesinde kuvvetinin muhakkak bizim kuvvetimize hâkim olacağı fikrinde bulunmaktadır.

Bu hareket Avusturya filosunun emniyetini temin edecek ve aynı zamanda esaslı surette zararımızı mucip olacaktır. Binaenaleyh, Avusturya filosunun böyle bir hareketine mani olmak hususunda Fransa ile İngiltereye ne dereceye kadar güvenebileceğimizi bilmeye çalışmamız pek ziyade şayanı arzudur. Boğazın yakınında ittihaz edeceğimiz tahaffuzi tedabir Türkiyeye karşı hasmane bir mahiyette görüneceği ve türkleri düşmanlarımıza iltihaka sevk edebileceği cihetle, bundan tevekkil etmemiz de icap ettiği için vaziyetimiz büsbütün güçtür. Avusturya tarafından Karadenizde kazanılacak bir zafer, henüz bir karar ittihaz eylememiş bulunan Romanya üzerinde muzir bir tesir icra edebilir, fazla olarak ta Türkiye Karadenizin hâkimi olur. Diğer taraftan, Avusturya taraftarlığı bunun üzerine Bulgaristan da vaziyete hâkim olabilecektir.

Fransa ile İngilterenin yardımları, cenup limanlarımızdan bu iki memlekete buğday nakliyatımızı teshil edecektir. Nezdinde memur bulunduğunuz hükümetin bu husustaki cevabını serian bildirmenizi rica ederim.)

İkincisi: (Sırf vakit kazanmağı istihfaf etse bile, ceneral Leontiev'in Enver bey ile olan muhaveratının bize hiç bir hususta bir mükellefiyet tevcih edecek beyanattan içtinap edilmekle beraber müsait bir tarzda devam etmesi şayanı arzu olduğu reyindeyim.)

Sazonof'un Enver paşayı bey eden bu telgrafından sonra, Giers'in 5 tane ve hepsi müstacel şifresi var: 7 ağustos: (Ceneral Leontiev hafi bir menbadan 26-27 gecesı Türk ordusunun Trakyanın şimal ve garbinden toplanmağı başlayacağını öğrenmiştir. Bu Avusturya ile Almanyanın tesirleri altında ve Bulgaristanı Avusturya ile anlaşmağı mecbur etmek için yapılmaktadır. Bulgaristanın bu tesire maglûp olacağını bildiren bazı alâim mevcuttur. Zaten muvaffakiyet halinede elbette telâfi edebileceğimiz bazı fedakârlıklar mukabilinde [*] bile olsa, mevzuubahs ta-

[*] Manidar!.

savvur aleyhine mücadele etmeğe Romanyayı tahrik etmenin artık fevkalâde elzemiyetine kailim.)

7 ağustos: (Bugün Sadrazamla konuştum ve Türk ordusu seferberliğinin Rusya aleyhine tevcih edilmiş olduğu ve Türkiyenin 9 uncu ve 11 inci orduları hududumuzdan geri çekmeğe âmade bulunduğu hakkın-da kendisinin bana verdiği teminatı Enver paşanın da ceneral Leontiev'e tekrar eylemiş olduğunu tamamen mahremane bir surette söyledim. Bu mükâlemeden haberdar olup olmadığını Sadrazamdan sordum. Bana cevaben Enverin kendisine bir şey söylememiş olduğunu, fakat bu nazırın dürüst ve namuslu bir adam olduğunu ye bizzat kendisinin de seferberlik meselesinde bizi memnun edecek her şeye taraftar bulunduğunu ve bu sahada yapılacak her harekete zahir olacağını söyledi. Bu bahiste heyeti vükelâdaki arkadaşlarını da kendi kanaatine sevk etmeği ümit eylemektedir. Kendi tarafından ortaya atılan meseleler hakkında Sadrazamla benim şahsî bir müzakerede bulunulmaktığımız pek ziyade şayanı temen-ni bulunduğunu ceneral Leontiev musirrane tekrar da etmiş olduğu hal-de, Enverin Leontiev'le muhaveresinden bahis etmemiş bulunması daha ziyade samimiyeti şahsiyesini ispat edecek mahiyettir. Türkiyenin harbe girmesine heyeti vükelâda da en kat'i taraftar olan odur. Sadrazamla mükâlemem telgrafımızın ahzinden mukaddem olmuştur. Fikrinizi tamamile tasvip ediyorum ve ceneral Leontiev'i Enverin nezdine bir defa daha göndereceğim.)

Kabinenin reisi ile âzasından habersiz bir Harbiye nazırının bir ecnebi sefirile ittifak etmesine kalkışmasındaki ve bu keyfiyeti kabine reisi ve Hariciye nazırı olan zatın o ecnebi sefirden öğrenmekten hid-detlenmekteki hazin garabeti ve şayet keyfiyet mürettepse dürüst yoldan gidecek yerde eğri yollara girmenin manasışlığını kayıt ettikten sonra, tercümede devam edelim.

8 ağustos: (Sadrazam bugün kat'i bir lisanla bana şunları söylemiştir:

1 — Göben ile Breslavın Boğazlardan geçmesine aslâ razı olunmayacak
2 — Telgrafları için konsoloslarımız gene (unutulmuş bir kelime vardır) kullanmağa başlayabilecekler.

3 — Mutlak bitaraflık idamesinde devam edilecek.

Keyfiyetten zatı devletlerini telgrafla haberdar etmeğimizi istedi. Mamafi, türklerin fazla hassas olmaları, askerî partinin büyük nüfuzu ve Sadrazamın fazla bir nüfuza malik bulunmayışı sebeplerile. vaziyetin fevkalâde ciddi olduğu içtihadındayım.

9 ağustos: (Telgraflarınız mucibince, ceneral Leontiev tekrar Enve-rin nezdine gitmiştir. Harbiye nazırı kendisine noktai nazarının değış-medliğini, yani Rusya ile bir ittifaka taraftar bulunduğunu söylemiş ve

hükûmet mahafilinde büyük bir muhalefete maruz kalabileceğini kendisinden gizlememekle beraber, alelhusus orduda bulunduğundan bu muhalefetin hakkından geleceğini umduğunu beyan etmiştir. Bulgarlar da son günlerde tekliflerini serd eylemişlerdir, fakat mesele kat'i bir şekilde meydana çıkacağı zaman Osmanlı menafii milliyesinin muzaffer olacağı muhakkaktır. Harbiye nazırı vaziyeti açıkça ve kısaca anlatmaktadır. Rusyaya hüsnü niyetleri hakkında teminat vermek için türkler Kafkas hududundaki tekml kuvvetlerini geri alacaklardır, ve bu kuvvetlerin en büyük kısmı garp hududuna gönderilecektir. Bundan başka en kısa bir mühlet içinde Trakyada büyük bir ordu tahşit edecek ve bunu emrimize âmade tutacaklardır. Bu orduyu Bulgaristan da dahil olduğu halde her hangi bir Balkan hükûmetinin yahut bizimle müştereken Avusturyanın aleyhine sevketmeğe müheyyadır. Bu anlaşma bir emri vaki olacağı günde, türk ordusundan tekml Alman zabitlerini kovmağı vâd etmektedir. Bahsi bir neticeye isal için Enver paşa atideki şeraiti derc eyliyor: Garbi Trakya ile Akdeniz adalarının Türkiye'ye avdeti ve türkiyenin Balkan yarımadasındaki komşularının bir intikamı karşısında kalmaması için Rusya ile beş veya on senelik tedafüi bir ittifak akti. Mükâlemesinin bütün devamı müddetince Enver paşa sakın ve hayırhah bir eda ile konuşmuş ve ceneral Leontiev'e türk menafii noktai nazarından vaziyetin çok vuzuhlu bir levhasını yapmıştır. Leontiev'in bir sualine cevaben, Türkiyenin Almanların kinlerine hedef olacağını pek iyi bildiğini, fakat kendi kanaatine, bunun Türkleri tethiş edecek bir mahiyeti olmayacağını çünkü Almanya ile Türkiye arasında müşterek bir hudut bulunmadığı için Almanlar muzaffer olsalar bile Türkiye'ye bir fenalık yapmalarının güç olduğunu ve bir seferi bahriye karşı nasıl müdafaai nefis edilebileceğini harbin kendisine öğretmiş olduğunu beyan etmiştir. Eğer karar derhal ittihaz edilirse, bu işin muvaffakiyetle neticelenceğinden ceneral Leontiev emin bulunmaktadır. Bahusus şimdi başkumandan da tayin edilmiş olduğu için, bütün kuvvet elyevm Enverin elinde bulunmaktadır. Şifre yapmağa vakit olmadığından, ceneral Leontiev bu telgraftan bir suretin Harbiye nezaretine gönderilmesini talep etmektedir.

Bu son cümle, o günlerde Rus sefaretinde ve elbette hem de bütün öteki sefaretlerde hükûmran olan cehennemî humma ve faaliyeti ne güzel gösteriyor!

9 ağustos: (Vakit çok mühim ve az olduğu için, her hangi bir kimse ile ihzarî münakaşalara girişmeden Enverin teklifini derhal kabul etmekteyiz icap ettiği kanaatindeyim. Eğer zafer bizimse Bulgaristan ile Yunanistana tavizat vermek imkânını daima bulabiliriz, halbuki terafımızdan vaki olacak bir reddin Türkiye'yi avdet imkânı bulunmayacak bir

surette düşmanlarımızın kollarına atacağı muhakkaktır. Şayet Enver tamamen samimi değilse, geldiği safhada artık kat'i münasebatla neticelenecek bir buhranı mucip olmaması gayrı kabil bulunan vaziyeti hazırayı muvafak-timiz tenvire hizmet edecektir.)

Lâkin dö Giers'in bu cidden makul teklifine, Mösyö Poincaré'nin hatıratında da diplomatlığı pek taktir görmeyen Sazonof, 12 ağustosta gönderdiği telgrafta diyor ki:

Sofyadan henüz hiç bir cevap almadım. Enverle müzakeremizde vakit kazanmak lüzumunu unutmayınız. Türkiyenin doğrudandoğruya bize karşı yapacağı şeylerin bizi korkutmayacağını unutmayınız. Aynı zamanda türklerle muhaveremizde dostane bir eda muhafaza etmekle beraber, bizim rizamıza iktiran etmemiş bazı hareketlerde bulundukları takdirde bütün Anadoluyu kayp etmek tehlikesine maruz kalacaklarını ve bize bir fenalık yapmağa muktedir bulunmadıkları halde bizim Fransa ile İngilterenin müttefiki sıfatile Anadolunun mukadderatını elimizde tuttuğumuzu kendilerine anlatmağa gayret ediniz.)

Sazonof'un vaziyeti hiç kavramamış olduğunu gösteren bu telgraf-tan sonra, yeni bir safhanın açılmış olduğunu görüyoruz. Göben ile Breslav gemileri Çanakkale boğazından içeri kaçmış ve Türk bayrağı takmışlardır. Sefir, 12 ağustosta şu telgrafi gönderiyor: (Göben-Breslavin satın alınmaları burada vaziyeti aleyhimize değiştirmiştir. Askeri noktai nazardan, bu keyfiyetin Türkiyenin kuvvetini arttırmış olduğu zannında-yım. Siyasî cihetten netaicinin fevkalâde ciddi olduğu ise muhakkaktır, çünkü keyfiyet Türklere cesaret vermiştir ve kendilerini en kat'i hare-ketlere sevk edebilir. Talimatınızı takip ve vakit kazanmağa gayret edece-ğim. Fakat benim içtihadımcı. Türkiye ile bir ittifak imkânını kabul eylediğimiz taktirde derhal bir karar ittihaz eylemeliyiz, çünkü yarın belki çok geç olacaktır. Eminim ki Türkiye ile bir anlaşma Bulgaristanla anlaşmamız imkânını ancak teshil edecektir, halbuki, samimiyetlerinden şüphe etmemek kabil olmayan Bulgarların cevaplarına intizar hem Tür-kiye hem de Bulgaristanı kaçırma ve her ikisini de düşman etmeği mu-cip olabilir.)

Fakat, Bulgaristanla olan münasebat faslında görüleceği vechile, Bulgarları bize karşı kullanmak çarelerini arayan Nazır, Sefire 13 ağus-tosta gönderdiği telgrafta sade iki geminin Türkiye eline geçmesinden mütevellit teessüflerini anlatıyor! Sefirin 14 ağustos tarihli telgrafi bun-dan çok daha alâkabahtır.

(Bugün kendisile icra eylediğim tamamilе mahrem bir mükâleme esnasında, Sadrazam aramızda bir anlaşma meselesine temas etti. Şahsî noktai nazarımcı Alman sefaini harbiyesinin görünmelerile bu meselenin

biraz bozulduğunu kendisine söyleyerek, zabitlerle neferleri Almanyaya göndermesini kuvvetle tavsiye ettim. Sadrazam keyfiyetin tarzı ıcrasını bunlara kara tarikile mi yoksa bir bitaraf gemisile mi göndermek yolunu düşüneceğini söyledi. Müteakiben, kendisile bu hususta görüşmeğe henüz resmen memur edilmekle beraber bir anlaşmağa esas olarak Türk arazisinin taarruzdan masuniyeti hakkında bir taahhütü kabule müheyya bulunduğumuzun tarafıma bildirilmiş olduğunu beyan ettim. Bu taahhüt şekilleri hakkında irat eylediği süale, teminatın müzakere esnasında münakaşa edileceği, lakin her şeyin şüphesiz Türkiyenin bize temin edeceği kârla mütenasip olacağı tarzında mukabele ettim. Türkiyeden ve ordusundan ne gibi metalipte bulunacağımızı sordu. Müzakerat inkişaf eyledikçe bu meselenin hal olunacağı, fakat her şeyden evvel Alman heyeti askeriyesinin uzaklaştırılmasını isteyeceğimiz şüpheden vareste olduğu cevabını verdim.

Tevsîi arazi bahsine aramızda hiç temas olunmadı, çünkü bütün mükâleme tamamen şahsî ve hususî bir mahiyette devam etti. Mamafî Adalar meselesinin meydana çıkacağına şüphe etmiyorum.

Araziye mütâallik öteki taleplere gelince, bu, kendilerinden vaki olacak metalibimizin derece ve miktarına bağlı bir keyfiyettir. Mahaza öyle zan ederim ki, Türkiyenin Anadoludaki tekmiil Alman tesisat nafia-sını ele geçirmesi, kendisi için pek cazip bir şeydir ve bu keyfiyet bizim iktisadiyatımız için hiçte muzır değildir. Benimle icra eylediği mükâlemeden heyeti vükelâyî vezirin haberdar edeceği muhakkaktır ve bu mükâlemenin hasıl ettiği tesir ancak o zaman anlaşılacaktır.)

Bundan sonra, artık Türkiyeyi biraz daha az hakir gören ve zaten de ileride göreceğimiz veçhile — Bulgaristan hakkındaki ümitleri acı bir darbe yiyen Mösyö Sazonof'un, ayın 15 inde Rusyanın Londra Büyük elçisine ve gene aynı günde hem Londra hem Paris Büyükelçilerine gönderdiği telgrafları okuyoruz :

1 : (Fransa hükûmeti tarafından teklif edilmiş bulunduğu veçhile, Göbenin Türkiye tarafından satın alınması üzerine nasıl tedabir ittihaz edilmesi icap eylediği hususunu Grey [1] ve Cambon'la [2] lutfen tetkik ediniz.

Bizim noktai nazarımıza gelince, biz Türkiyeye zirdeki tekliflerde bulunmağı mümkün buluyoruz :

1 — Bitaraflık vadinin samimiyetini ispat için, Türkiye ordularını seferber halden çıkarmağa başlar ;

[1] İngiltere Hariciye nazırı.

[2] Fransanın Londra Büyükelçisi.

2 — Buna mukabeleten, üç hükûmet Türkiyeye arazisinin taarruzdan masun bulunduğunu taahhüt eder ve bu taahhüdün şeklini tetkike âmade bulunurlar ;

3 — Türkiye Almanyanın Anadolu'da bulunan demiryolu ve sair bütün âsra ve tesisatına sahip olur. Keyfiyet muahedei sulhiye ile de temin edilecektir.

İstanbuldaki sefirlerin müstacelen talimat almaları şayanı arzudur.

Aynı zamanda, başka her hangi bir tarzı hareketi de, meşyi vakayı bizi buna mecbur edecekse ittihazı icap eden askerî tetbirleri de tezekküre âmadeyiz. [1]

2 : (Fransa ve İngiltere Büyükelçileri Türkiye'nin bizde tevhit ettiği endişelere rağmen, Kafkas hududunu takviye için kuvvet celp etmeyeceğimiz ümidini beyan eylediler. Baş düşmana darbe indirmek zarureti müdrik bulunduğumuz için, Kafkasyadaki kuvvetlerin bir kısmını garbe göndermiş olduğumuzu ve şimdiki halde bunları geri çevirmeyeceğimizi mamafî, Göbeni alalıberi pek cenkcu bir zihniyet edinmiş olan Türkiye'nin istihzaratı askerîyesine karşı lâkayt kalmayacağımız ve binaenaleyh Kafkasyada ve Karadenizde her hangi bir hareketle karşılaşmamız ihtimalinin önünü almak için İngiltere ile Fransa tarafından Türkiye üzerinde kuvvetli bir tesir icra edilmesi şayanı temenni bulunduğunu cevaben söyledim.

Aynı tarihte Giers'in Sazonof'a gönderdiği üç şifre var. İlki şudur :

(Sadrazam henüz Fahrettin'in raporunu almamıştır. Bugün kendisiyle icra eylediğim mükâleme esnasında telgrafınız mucibince idarei kelâm eyledim. Türk arazisinin masuniyeti taahhüdü ile Anadolu'daki Alman tesisatına malikiyyet onu şahsen tamamilen tatmin edecektir. Bu hususta arkadaşları üzerinde de icrayı tesire çalışacaktır.

Taahhüdün mahiyeti hakkındaki sualini tekrar etti. Bu taahhüdün hükmü bir seneden fazla olacağını ummaktadır. Bu mesele hakkındaki teklifini (Unutulmuş kelime) en yakın müşavirleri Talat ile Halil'in Bükreşe azimetlerini iki üç gün sonraya tehir etmiş olması muhtemeldir.

Gemilerde bulunan alman zabıt ve taifelerini bu müddet zarfında göndermenin elzem bulunduğunu söyledim. Taahhüdün şekli hakkındaki tekliflerin tarafımızdan serdi icap ettiği zannındayım.)

Sait Halim paşanın taahhüdât müddeti için bir seneden fazla kelimesiyle pek kısa müddetler hatıra getirmesine işaretten sonra, Giers'in ikinci telgrafına gelince, bunda Adalar meselesini rumlarla beraber tezekkür Talat ve Halil beylerin o gün Bükreşe hareket edeceklerini Sadra-

[1] *Manidar bir cümle.*

zaman kendisine haber vermiş olduğunu okuyoruz. Üçüncü telgrafı tercüme ediyorum :

(Talatla Halil'in Bükreş seyahatleri hakkında sadrazamın vermiş olduğu resmî sebepten sizi haberdar eylemekle beraber, Talatın bu son günlerdeki müşevveş tarzı hareketinden dolayı bu seyahatin bende gayri müsait intibalar hasıl ettiğini de ilâve etmeliyim. Oradaki faaliyetinin tarassut altında bulundurulması icap ettiği kanaatindeyim. Halili bırakıp kısa bir müddet içinde avdet edeceği söyleniyor.)

Bunu müteakip, Sazonof'un ilki Londra ve ikincisi İstanbul sefirlerine gönderdiği, 16 ağustos tarihli birer telgraf var :

1 : (Bugün Buğhanan[¹] Sadrazamın İstanbuldaki İngiliz Büyükelçisi istihzaratımızın Babıâliye endişe vermekte olduğunu söyleyerek Rusyanın Türkiye'ye karşı hasmane bir niyeti bulunmadığını İngiltere ile Fransa'nın taahhüt edip edemeyeceklerini sorduğunu söyledi. Bundan sonra bitaraf-lığı takdirinde Türkiyenin tamamıyeti mülkiyesini ve Almanlara âit imtiyazlara sahip olmasını müştereken taahhüt etmeğe âmade bulunduklarını üç hükûmetin bir an evvel beyan etmeleri şayanı arzudur. Sureti mahramanede ilâve eylerim ki, âkilane nüfuzu kâfi gelmeyecektir, çünkü Göbenin İstanbul'a gelmesi Almanların kıymeti bahriyeleri hakkındaki kanaati yükseltmiş, kendilerini de daha talepkâr etmiştir. İstanbuldaki elçimiz, bir miktar arazi vermeden Türkleri hoşnut etmek imkânı pek bulunmadığını içtihadını birkaç kerre serd etmiştir. Binaenaleyh, zirdeki tarzı tesviyeyi sureti mahramanede tezekkür eylemek temenniye lâyıktır. Türkiye Limniyi alacak ve başka bir ada istemeyecektir. Bu suretle, Yunanistan da Sakız ye Midilliye malikiyetinin teminatını ucuzca satın almış olacaktır. Limniye mukabil Yunanistana Epiri vermek kabildir. Limni adasının kendisine avdeti Türkiye için de lazımdır, çünkü bu adanın ehemmiyeti Boğazların emniyetini temin etmesinden mütevellit bulunmakta dır ve bu adayı Türklere vermekle onların masumiyeti mülkiyeleri hakkında itilâf devletlerinden istedikleri taahhüt icra edilmiş olacaktır.)

İkinci telgraf, Türklerin bitaraf kalmağı taahhüt ederken badema Azarbaycanda tahrikât icrasından vazgeçmeğı de kabul etmeleri hakkında bazı efkâr ve temenniyatı muhtevidir.

Aynı günde Giers'in Nazırına hakikaten müessir bir telgrafı var: (Vaziyetin ciddiyeti ve Türkiye ile Almanya arasında bir anlaşmanın bizim için mucip olacağı tehlike hasebile, Sadrazamın bizimle itilâf mümkün olduğu hakkındaki fikirlerden sizi haberdar etmekle beraber, kendisinin nüfuzu pek zaif olduğunu ve azledilerek Enverin diktatör olmasına her an imkân bulunduğunu bir kere daha tekrar etmeğı lüzumlu buluyorum. Bu şerait içinde Türkiyenin düşmanımız sıtatile harbe gir-

[¹] İngilterenin Rusyadaki sefiri.

memesi için yegâne yol, Enverin teklifatına aşağı yukarı mutabık gelen şartlar dahilinde kendisine anlaşılmıştır. Önümüzde pek az zaman bulunduğu ve derhal bir karar ittihaz etmek icap ettiği kanaati kaviyyesindeyim.)

Aynı günde Mösyö Sazonof Enver paşanın tekliflerinden Paris ve Londra sefirlerini haberdar ediyor.

(Bu telgrafın vuzuhu için birkaç gün evvel Enverin teklifatı âtiyede bulunmuş olduğundan sizi haberdar eylerim:

1 — Türkler Kafkas hududundan kuvvetlerini çekerler.

2 — Bize Trakyada, her hangi bir Balkan devletine ve aleyhimizde hareket ederse bulgarlara karşı hareket etmek üzere bir ordu verirler.

3 — Alman misyonları Türkiyeden uzaklaştırılırlar.

Bütün bunlara mukabil Türkiye Trakyada 22 inci hattı cenubiye kadar olan arazi ile Akdeniz adalarını alır ve aynı zamanda Türkiye ile Bulgarya arasında tedafüi bir itilâf akit olunur.

Bundan sonra, Giers'in nazırına çektiği 4 telgraf okunuyor.

18 ağustos: (Bu sabah sadrazam daha asabî idi. Askeri partinin, ve odasından benim girdiğim esnada çıkmakta olan Enverin daha fazla tesiri altında bulunduğu belliydi. Tavizat bahsine avdet ederek, mühim miktarda arazi istemediğini fakat bunlar Türkiyenin hakkı olduğundan bir kez kazanç sayılmalarına imkân bulunmadığını, üç gün evvelki beyanatının aksine olarak söyledi. Adalardan ve Garbî Trakyanın müslümanlarla meşkûn olan bir kısmından bahs etti. Heyet-i umumiye itibarile, gittikçe vaziyet kesbi ciddiyet eylemektedir. Alelhusus ki iktidar kuvvetinin Enverin de ellerinden gideceği bir gün gelebilir, ve zaten Enver Almanlar tarafından tahrir ve tahrik edilen müfrit askerlerin çok tesirleri altındadır.)

18 ağustos: (Bugün mezuniyetini bitirip dönen İngiliz sefirinden gayrı talimat almışımız yoktur. Fakat sadrazamla bugünkü muhaveremin bana bıraktığı intiba sebebiyle ve vakit kayıp etmemek lüzumundan dolayı, bu hususta talimatı bulunmayan Fransız sefiri tarafından da kabul edilecek tarzda Babıâliye müşterek tebliğatta bulunmağa karar verdik. Yekdiğerimizi takiben sadrazam nezdine gittik ve Türkiye bitaraf kaldığı takdirde tamamiyeti mülkiyesini taahhüt ve kendisini her taarruzdan sıyanet edeceğimizi söyledik. Bitaraf kalmak hakkındaki emeline dair Babıâlinin bize teminat vermesi icap ettiğini ilâve ettim. Seferberliğin kalkması sözü telâffuz olunmadı, çünkü şimdiki halde sadrazam bunu yapabilmek iktidarına malik değildir, ve askerler buna aslâ razı olmayacakları için böyle bir talep ancak buhranı teştit edebilir. Tefliyatımız sadrazam üzerinde iyi bir tesir icra eylemiş ve kendisine bir noktai istinat teşkil eylemesi mümkün bulunmuştur. Mamafî, ancak tevsii arazi husu-

sunu esas itibarile kabul ve buna yardım edeceğimizi vadetmek suretile vaziyetin tehlikesini izale etmek ümidinde bulunabileceğimiz kanaatinde berdevamım.

19 ağustos: (Cavit beni makamında bulamayarak müsteşarın nez-dine gitmiş, ve tamamen mahrem bir muhavere esnasında, üç gün evvel benim ve Fransa ile İngiltere sefiri kebirlerinin icra eylediğimiz beya-natın ehemmiyetini inkâr eylememekle beraber, bu beyanatın Almanlar tarafından tahrik edilen cenkcu arkadaşlarla mücadele için kabinenin mutedil âzasının ellerine oldukça kuvvetli bir silah vermediği fikrinde bulunduğunu söylemiştir. Cavit-in fikrince, Almanlar, hususile bu son günlerde, vait hususundn pek cömerttirler, ve bu vaitler mukavemeti pek güçleştirecek derecede caziptir. Binaenaleyh, Düveli itilâfiye Alman-lar tarafından vadedilen şeylere müsavi olmasa bile gene hükûmeti ihti-yatsızca bir karar ittihazından menedecek kıymette vaitlerde bulunmalı idiler. Kanaatince icra eylemiş olduğumuz tebligatı tahriren yapmamız lâzımdı ve bunun hükmü de on beş yirmi seneden dün olmayan bir müddet muteber olmalıydı. Aynı tebliğin türkiyeye tam bir istiklâli ikti-sadı temin etmesi ve kapitülasyon rejimini kaldırması iktiza ederdi. Al-man misyonunun bu takdirde memleketten çıkarılıp çıkarılmayacağı hak-kında müsteşarın sualine karşı Cavit bu heyetin Türkiyeden çıkarılması mezkûr müsaadat ve fevâitten Türkiyenin istifade edebilmesinin şart olarak kendisine kabul ettirilmesi icap ederdi cevabını vermiştir. Cavit başka bir arzu ihzar eylememiş, ve bu meselenin pek muhtemel bulun-duğu gibi iki âlakadar tarafından Bükreşte halledileceğini belki farzede-rek, adalar meselesini mevzubahsetmiştir.)

20 ağustos: (Cavit bugün İngiltere ve Fransa Tüyükelçilerini ziya-ret ve bize dün yapılan teklifleri kendilerine bir kere daha teklif eyle-miştir. Aynı zemin üzerinde dün Cemal ile Mallet^[1] görüştüler. Bu muh-telif muhaverelerin bizimle yapılanlardan farkı Türkleri öteki sefirlere bilhassa bizden korktuklarını ve bize emniyet edemediklerini söylemeleridir.

Bütün itilâf devletleri müsterek bir muahede yerine her birile ayrı bir muahede aktetmek hususundaki arzuları da bundan mütevellittir. Kanaatimce, üç hükûmet arasındaki tesanüt şimdiden izhar edilmelidir, ve tahriri bir mukaveleye muvafakat eylersek bunun müsterek mahiyette olmasından ısrar eylemeliyiz. Cavit mukavele müddeti hakkında Bom-par'a ^[2] bir şey söylememiştir. On beş senelik müddetin pek uzun olduğu ve eğer beş sene çok uzun görünürse hiç bir müddet tasrih et-memek icap eylediği kanaatinde sabitim.

[1] İngilterenin İstanbul sefirikebiri.

[2] Fransanın İstanbul Büyükelçisi.

Kapitülasyonlara gelince, İngiltere ve Fransa sefirleri bunların kaldırılması müşkül olacağı fikrindedirler, mamafih, bu keyfiyet, bunların tatbikatını çok tahdit etmek mümkün bulunduğunu anlamalarına mani teşkil etmektedir. Şahsen ben kapitülasyonları cenebilerin şahıslarile meskenlerinin masumiyetine ve mahakime konsolusların bir nev muavenetlerine hasreylemek tamamen kabil bulunduğu kanaatindeyim.)

Maliye nazırının, harici siyaset hakkındaki içtihatlarını heyeti vükelâda müdafaa ve kabul ettirmeyince istifası icap ederken, cenebi sefarethanelerde müzakerelere giriştiğini de gösteren bu telgrafları, Sazonof'un iki telgrafı takip ediyor. Bunların 20 ağustos tarihini taşıyan ilki Paris sefirine çekilmiş olup üç itilâf sefirinin İstanbulda Babıâliye birbirlerini takiben icra ettikleri tebliğe mütedairdir.

Giers'e 23 ağustosta çekilmiş olan ikincisi ise şudur :

(İngiltere Büyükelçisi bize vermiş olduğu bir muhtıradâ, türklerin metalibi pek mufrıtane olmakla beraber bunları reddetmemek ve bir müzakere mevzuu telâkki eylemek icap ettiğini söylemektedir. Üç hükûmet tarafından tamamıyeti mülkiye ve istiklâline hürmet edileceği ve buna muhalif hiç bir şeyin sulh muahedesine konulmayacağı hususuna tahriri teminat vermeğe, İngiltere gibi Fransa da âmadedir. Almanların sahip bulundukları demiryollarını Türkiyeye teslimi de taahhüt edilebilir. Bunu müteakiben, şeraiti hazıraya mutabık ve icabatı adliye müemmin bir kanun projesi ihzar olunur olunmaz, İngiltere kapitülasyon sebebile mevcut olan vaziyeti mahsusai hukukiyesinden vazgeçmeğe muvafakat edecektir. Bütün bunlara mukabeleten, Türk hükûmeti harbin devamı müddetince bitarafılık vaziyetinin kendisini mükellef kaldığı şeraite riayet etmeğe ve Boğazlardan ticaret gemilerinin sureti daimede ve bilâ-müşkilât mururlarını muktedir bulunduğu derecede teslih eylemeğe tekellûf eder. Türkiye aynı zamanda Göbenle Breslavin alman zabitan ve mürettebatını vatanlarına iadeye tevessül edecektir. İngilterenin bu teklifâtı kabul edildiğinden, Babıâli ile müzakeratımızdaki hattı hareketimizi tesbit için itilâf sefirlerle müşavere etmenizi rica ederim. Eğer müzakeratı mezkûre bizim için muvafık bir şekil olursa, istikbalde melhuz tahrikâtına karşı Türkiye'nin bize verebileceği yegâne teminatını elyevm Türkiye'de bulunan tek mil alman zabitlerini yollamak olacağı fikrindeyiz.)

Bunu müteakip, Giers'in Nazırına üç telgrafı :

27 ağustos: (Fransız hududu üzerindeki vaziyet, umumî zaferin artık Almanya için tahtı teminde bulunduğu zanneden türkleri pek ziyade tahrik eylemektedir. Türk arazisinin taarruzdan masuniyeti hakkında tahriri teminat vermek hususundaki tekliflerimizin Babıâli üzerinde icra eylediği oldukça müsait tesirin çok azalması ve Türkiye-

nin bize bağlanmak için sabırsızlık göstermesi, işte bundandır. Bununla beraber, türkleri kendi tarafımıza almak için vakit kaybetmeden müzakere ve gayretlere devam etmemiz icap ettiği fikrindeyim. Fakat Fransız sefiri tahriri taahhüdât hakkında henüz hiç bir talimata malik değildir. Bu gelecek talimatın müspet bir mahiyeti bulunması, ve fazla olarak Türkiye tamamen bitaraf kaldığı taktirde tamamıyeti mülkiyesine hürmet ve bunu müdafaa edeceğimizi tasrih etmesi lazımdır. Vakti münasibinin hulûlünde bunu tebliğ edebilmekliğimiz için, üç itilâf devletlerinin tahriri teminatın tanzimile şu saatte meşgul olmaları elzem bulunmaktadır. Vakayı o kadar sür'atle yürüyor ki bu hazırlanacak şeyi kullanamaklığımız da mümkündür, fakat Türkiye nezdinde son dakikaya kadar ısrar etmek ve amamen hazırlanmış bir teklife malik bulunmak icap etmektedir.)

30 ağustos: (Türkiye'ye ait araziye istihtaf eylemek üzere Bulgaristan'a yapılmış olması melhuz teklifler hakkında sizi ihtiyata davet vazifemdir. Tamamıyeti mülkiyesine riayet edeceğimizi beyan eylediğimiz bir sırada bu tarzı hareket, Türkiye'ye kendisile münasebetlerimizde samimi olmadığımız kanaatini vermekten başka bir şey hasıl edemez. Cavit Bey, bu harbe iştirak etmedikleri taktirde bulgarlara Midye - İnoz hattının şimalinde bulunan türk topraklarını teklif ettiğimizi Bükreşteki sfirlerinin duymuş olduğunu Fransız büyük elçisine haber vermiştir. Bu hattın cenubundaki araziye kimin malik olacağı hakkındaki suale: —Tabii Rusya! cevabı verilmiş imiş. Bize maledilen bu kabil sözler, almanlar tarafından bize tevcih edilen ithamlar için bir yardım teşkil etmekten ve türkleri hiddetlendirerek bizimle münasibetlerini kestirmekten başka bir şeye yarayamaz. Bulgaristana teklif edebileceğimiz tavizatın bununla alâkadar bulunanların malûmatları dahilinde tesbiti icap ettiği ve bu tavizlerin ancak talebine manen hakkımız bulunan şeylerden olması muk-tazi bulunduğu kanaati kat'isindeyim.)

30 ağustos: (Fransa ve İngiltere büyükelçileri ile ben, bugün birbirimizi takiben Sadrazamı ziyaret ve kendisine Türkiye'nin tamamıyeti mülkiyesi hakkındaki teminatı tahririye'yi ita ettik ve Babıâli harbin bütün devamı müddetince en tam bir bitaraflık hakkında tahriri teminat verir vermez bu tahriri teminatımızın resmen tebliğ olunacağını söyledik. Türkiyeden iki gemi mürettebatının gönderilmesinin elzem bulunduğunu ilâve ettik, Sadrazam bu mürettebatın da son gönlerde gelmiş olan almanların da her halde gönderilecekleri cevabını verdi. Talebimiz hakkındaki meclisi vükelâ müzakeratının neticesini, bize bugünler içinde bildirmesi muhtemeldir.

Bundan sonra, Avustury - Macaristanın İstanbul büyükelçisi Marki Pallavicini tarafından Hariciye nazırı kont Berchtold'a 2 Eylülde gönde-

rilmiş ve sureti ele geçmiş bir telgraf var ki, Türkiye'nin itifâf devletleri aleyhine hareketi taktirinde Çanakkale boğazının bir İngiliz hücumuna dayanıp dayanamayacağı meselesile meşgul olmaktadır. Ele geçen bu telgraftan sonra, Giers'in Rusya Hariciye nezaretine çektiği dokuz telgrafi okuyacağız:

6 eylül (Dün aramızda vaki olan hususî bir mükâleme esnasında, Sadrazam Balkan blokuna girdiği taktirde İnoz-Midye hattının şimalinde kâin olan türk topraklarını Bulgaristana vermeği vadetmiş olduğumuzu duyduğunu haylı muğber ve mahzun bir eda ile söyledi. Böyle bir şeyden haberim olmadığını ve bu kabil şayiaların hiç bir şeye istinat etmediği cevabını verdim. Türkiye'de şimdi hükmüran olan haleti ruhiyeden dolayı tavizatı hakkındaki müzakerelerimizde fevkalâde ihtiyatkâr olmamız icap ettiği hakkındaki kanaatimi bir kere daha söylemek müsaadesini alıyorum.)

6 eylül: (Hususî bir mükâleme esnasında, Cavit Düveli İtilâfiye mümessillerinin harekâtının, kabinede Türkiye'yi harbe girmekten mene çalışan mutedil âzanın faaliyetini daha güçleştirdiğinden şikâyet eylemiştir. Rifat'ın^[1] Delcasüé ile bir mükâleme esnasında onun kendisine: —Osmanlı imparatorluğunun tamamıyeti mülkiyesi Fransa için artık bir kanun olmadığını) demiş olduğunu zikreden bir telgrafını arkadaşlarından gizlemiş olduğunu^[2] Cavit temin etmektedir, İmparatorun Sofyadaki elçisinin Balkanlarda bir hıristiyan hükümetleri bloku teşkil etmek lüzumu hakkındaki kavlile diplomatlarımızın İnoz - Midye hattının şimalindeki araziye Bulgaristana vermeği vadettiklerine dair olan rivayet, nahş bir hayreti mucip olmuş görünmektedir. Hükûmeti imparatoriye'ye bu ciheti vaktile de bildirmiştim.)

8 eylül (Pek yakın bir âtide Babıâlinin Kapitulasyonların ilga edilmiş olduklarını ilâna hazırlandığını zannediyorum. Böyle bir hal karşısındaki tarzı hareketimizin ne olacağını müttetiklerimizle aktolunacak bir konferansta tayin eyleyerek buradaki İtilâf sefirlerine bildirmek elzemdir kanaatindeyim. Ötedeki itilâf sefirlerinin de iştirak eyledikleri noktai nazarımca, bu hattı hareket ilganın şekil ve mahiyetine bağlıdır ve belki de gayelerimize (unutulmuş kelime) protesto etmeyerek bazı kuyudu ihtiraziye serdi ile iktifa etmek muvafıktır.)

15 eylül: (Bugün Talat ve Halil ile icra eylediğim mükâleme türklerin kapitülasyonları fazla bir isticâl ile ilga ettiklerini taktir eylemeğe ve bunun harpten sonra zuhur edebilecek neticelerinden korkmağa başladıkları tesirini bende bıraktı. İki nazır bu hususta bizimle anlaşmak

[1] Rifat eski Hariciye nazırlarından Rifat Paşadır ki o zaman Paris Büyükelçisi ve Belcasé Fransa Hariciye nazırı idi.

(2) Cavit Beyin bu sözü hayretaverdir.

arzusunda imişler. Hususî bir mükâleme esnasında, bu meselenin iktisadî kısmını hukukî kısmından ayırmağa ve bu kısmı hukukinin ilgasını âtiye talike müheyya bulunduklarını söylediler. Elyevm kendilerini bilhassa alâkadar eden cihet hürriyeti iktisadiyedir, çünkü bunsuz bütçenin tanzimine imkân yoktur. Prensip itibarile devletlerin hiç bir itirazları bulunmayan iktisadî Kapitülasyonların ilgası meslesinde, bu ilganın derhal muteber olmasını istiyorlar. Ben şahsen, bunu reddetmekle almanların menfaatlerine hizmet etmiş olacağımızdan keyfiyeti kabul etmemizin ve bu sayede de bütün harp müddetince Kapitülasyonlarda bizi en alâkadar eden şeyi, yani tebaamızın masuniyeti hukukiyelerini kurtarmanızın taraftarıyım.

17 eylül : (Kabinenin cenk taraftarı olan uzuvlarla muvaffakiyetle mücadele ettiğini söyleyen Cavit, dün sefaret müsteşarına (eğer gerek iktisadî ve gerek adli kapitülasyonların ilgasına muvafakatleri için bunu bir şart olarak koşmuş olaydılar, İtilâf devletlerin Türkiyeyi seferberlik halinden çıkarmağa muvaffak olurlardı, [1] tarzında izharı kanaat eylemiştir.

Bu ilgayı kabul için bütün alman bahriyelilerinin gönderilmesi keyfiyetinin de bir şart olarak serdedilip edilmeyeceği hakkındaki istisara cevaben, Cavit kabinede fikirlerine iştirak eden âzanın bu şartı kabul edeceklerini tekeffül edebileceğini, fakat alman heyeti askeriyesinin gönderilmesini gayri kabili kabul bulduğunu söylemiştir. Müsteşar, teklifini bama ancak bunun bütün kabine tarafından yapıldığına kanaat şartile bildirileceğini beyan eylemiştir. [1]

Şayet Cavit'in teklifi, kapitülasyonsuz yeni rejimin ecnebilere ancak şahıslarının ve meskenlerinin masuniyetlerini dereceî kâfiyede tekeffül eden ahkâm vaz edilince tatbik edileceğini mübeyyin hafi bir kaydı muhtevi olduğu halde ve heyeti yükela tarafından ittifakı âra ile tekrar edilirse, hükümeti imparatoriyenin ne tarzda hareket etmek emelinde bulunduğundan asgarî bir müddet içinde haberdar edilmek ister, ve türkerin, Edirnenin istirdadı bahsinde Avrupalıları bir emri vaki karışında bırakıp orada kalmış olduklarını ve elyevm devletlerin kendilerine harp ilânından gayri icrayı tesir için üzerlerinde bir vasıtaları bulunmadığını da hatırlatırım.)

24 eylül : (Müstacel şifresini lütfen bizzat yapınız. Pavlof [2] 15 eylülde telgrafliyar : "Saat altıya kadar sofyadan hiç bir cevap gelmedi.

Enver dün filonun Sultanın emrile 17 eylülde Karadenize çıkacağını söyleyerek bunun mektum tutulmasını talep etmişmiş. Enver Odesaya

[1] Cavit Bey'in bunu söylemesi de gariptir.

[2] Bir hafiyenin namı müstearı.

baskın yapmanın ancak Rus donanması tahrip edildiği takdirde mümkün olduğu kanaatindedir. Bu şerait dahilinde baskın birkaç haftaya mütevakkıftır. Bu baskın tehdidinin bile pek faydeli olacağı hakkındaki mütaleaya karşı Nazır bunun nazarı dikkata alınacak bir şey olduğunu söylemiştir. Enver, Bulgaristanı bir karar ittihazına mecbur etmenin şimdiki halde pek ziyade mühim olduğu kanaatindedir.)

27 eylül : (Lütfen şifresini bizzat yapınız. Pavlof 14 eylülde telgraflıyor : (Osmanlı hükûmeti, şayet telgrafi aldığı saatten akşama kadar müşterek bir harekete iptidar tarihini tespit etmez ve derhal harbe müdahale eylemezse, kuvvetlerine hududu tecavüz ettireceğinden Bulgar hükûmetini haberdar eylemiştir.)

27 eylül : (Şahsî şifresini lütfen bizzat yapınız. 17 eylül tarihli bir telgrafla Borissov Pavlovtan türk filosofunun Rusya aleyhinde bir hareket çıkması için elindeki tek mil vesaiti kullanmasını talep etmiştir.)

İstitraten söyleyeyim ki, bu melodratik çemşili ve mühim casusların eskimiş telgraflarını hâki telgraflar, Giers'in o kadar makul ve vazih kalemin mülhem ve adeta bimana kılmaktadır.

27 eylül: (Çanakale boğazının kapatılmış olduğundan haberdar edilir edilmez, set keyfiyeti hakkında protestoda bulunmak üzere fransız ve ingiliz büyükelçileri ile ben derhal Sadrazamın nezdine gittik. Kendisine set keyfiyetinin hükûmetin emrile mi yoksa kumandanın şahsî bir hareketile mi vaki olduğunu sordüğümüz zaman, Boğazların tehlike taktirinde kapatılması hakkında kumandanın az evvel emir almış olduğunu ve İngilterenin beyaratında bir tehlike gördüğü için Babıâliye haber vermeden Boğazı kapamağı vafize telâkki etmiş olduğunu söyledi. Kumandanın kararını tasvip etmeyerek Boğazların açık kalması için emir vermesini Sadrazama tavsiye ettim. Bu saatte Meclisi vükelâ bu meseleyi müzakere ile meşgul bulunmaktadır. Sadrazam, ingilizler tarafından verilen emrin ilk önce Çanakale boğazına tepliğ edilip bundan sonra ingiliz Büyükelçisinin bir notası ile keyfiyetin kendisine tepliğ ve teyit edilmesinden bana şikâyet ve bu nota muhteviyatının Adalar denizinin ancak Göbenle Breslâv için memnu bulunduğunu mübeyyin olan evvelki tebliği resmîye muhalif bulunduğunu beyan etti. Kendisine, memnu iyetin başka gemilere teşmilinden şikâyet etmeğe Babıâlinin hakkı olmadığı, çünkü alman zabitlerini başka türk gemilerini de koymuş olduğu cevabını verdim. Heyeti vükelanın kararı malûm olur olmaz size bildireceğim.)

28 eylül: (Şahsî. Lütfen şifresini bizzat yapınız.

[Buradan¹] 21 eylülde telgraflamış: « Sadrazamla mahrem bir

[¹] Telgrafları galiba ele geçirilen bu şahsiyetin kim olduğu kitaptan anlaşılmıyor.

mükâlemede bulundum ve zannederim ki, bir makamı âliden bu hususta emir olmadan alman zabitlerinin rus filosunu tahrik etmeleri hakkında alman Büyükelçisine bahsetmiş olduğu korkuyu teskine muvaffak oldum. Sadrazam efkârı umumiye önünde Osmanlı hükûmetinin mevkiini sarsmanın pek tehlikeli olduğunu pek kat'i bir lisanla söyledi ve bunun bu son haftalarda temin edilen her şeyi kaybettireceğini beyan etti. Onun fikrince, Balkan hükûmetlerinin Türkiye tarafından sükûma sevkedilmeleri bilhassa lazım bulunmaktadır. Bulgaristanca buna iştirak olunmadan türkler tarafından bir nümâyîş icra edilmemelidir. Bugün Göben Karadenize gidip geldi. Bunu Sadrazama söylediğim zaman, kendisi hayret içinde kaldı.»)

29 eylül: (Şahsî. Lütfen şifresini bizzat yapınız.

[Burdaki] 20 eylülde telgraflıyor: « Filonun derhal çıkması hakkında dün Sadrazam söylediklerimi şimdi Balatle Cemale tekrar ettim. Bunun Sofya ile Bükreş üzerinde yapacağı tesir üstünde ısrar ettim. Muhatapların menafiimize hizmete âmade bulunduklarını temin ettiler, Rusyayı tahrik etmenin ve Fransa ile İngiltereyi aleyhimize kaldırmanın ne Türkiye menafisine ne de bizim memleketimize muvafık olmayacağı fikrini serdeylemektedirler. Bulgaristandan emin olmadıkları için, Türkiye vaziyetinin pek fenalaşacağından ve ordusunun/sade Yunanistan veya başka bir muharip devletin arazilerine sevkedeceği kuvvetlerle uğraşması ihtimalinden değil lâkin fazla olarak bulgar hududuna asker sevki mecburiyetinde kalmasından korkmaktadırlar.

Filo bugün Karadenizde bir istikşafa bulunacaktır. Breslav bugün Göben müteakip günlerde çıkıp döneceklerdir. Rivayete göre, türkler bütün filonun hep beraber çıkıp alman zabitlerini Rus filosile bir harbe sebebiyet vermelerinden korkmaktadırlar. Almanya Büyükelçisi tarafından alman hemilerinin yalnız olarak çıkacakları hakkında yapılmış olan tehdit türk nazırlarına çok endişe vermektedir ve bahsettiğim istikşafa ancak alman gemilerinin yaldız olarak çıkmaları tehlikesinin önünü almak için müsaade etmişlerdir. Fakat bey, bulgar hükûmeti Sırbistana hucumu vadeder etmez bulgar sahillerini müdafaa etmesi için türk filosuna emir verileceğini bana söyledi.

Bu bana vaktile söylediği bir söze tamamen mutabık bulunuyor. Ağır topçu alaylarının Edirnedeki Boğaziçine getirdikleri bana haber verilmektedir ki, bu keyfiyeti Rusların buralara asker çıkarmaları hakkında hüküm süren korkuya bir delil sayıyorum.)

30 eylül: (Lutfen şifresini bizzat yapınız.) Sofyadaki alman sefirinin başvekil Radoslavofla icra eylediği mülâkatını hâki bir telgrafın buradaki alman büyükelçisinin bugün kendisine okutmuş olduğunu Ro-

manya efisri tamamen sureti mahremanede olarak bana anlattı. Buna nazaran Bulgaristanın Bükreş sefiri Avusturya aleyhinde Romanya hareket ettiği taktirde bulgar askerlerinin Dobrucaya gireceklerini Bratiano'ya^[1] bildirmeye Radoslavov tarafından memur edilmiştir. Radoslavov'un söylediğine göre Türkiyenin Bükreşteki sefiri de Türkiyenin bu taktirde Bulgaristana kuvvei müsellaha ile yardım edeceğini Bratiano'ya aynı zamanda bildirecektir.)

Bu telgrafları Sazonof'un Hariciye Nazırlığında selefi ve o tarihte Paris Büyükelçisi olan İzvolsky'nin, eski muavini ve lâhik âmirine gene 30 eylül tarihli bir şifresi takip ediyor ki şudur : (Bu sabah delcassé Bomford'dan âtideki tafsilatı muhtevi bir telgraf aldı. [Babiâliye kararlaşan 50,000,000 u verir vermez, Almanya büyükelçisi Rusyaya karşı derhal bir hareket icrasını talep etmiştir. Heyeti Vükelâ keyfiyeti bir içtima aktile tezekkür eylemiş, âra inkisama uğramış ve vakit kazanmak için Halil Beyin Viyanaya izamı takarrur etmiştir.

O zaman, Almanyaya taraftar olan nazırlarla hem rey olarak, Almanya bize karşı harbe girişmek için başında alman kumandanı bulunan türk filosuna emir vermiştir. Bundan dolayı Giers, Bompard ve Mallet vaziyeti tezekkür eyledikten sonra, eğer almanların bütün kara ve deniz zabitlerini derhal iade etmezse hareketlerinin mesuliyeti kendisine raci olacağını Babiâliye tehliğ icap ettiğine karar vermişlerdir. Bompard artık Almanyanın hükmünden Türkiyenin kurtulamayacağı, fakat kendisiyle bu tarzda bir kat'ı münasebatın müttefikler için daha faydeli olacağı kanaatindeadır. Bompard telgrafın irsali tarihinde, yanı dün akşam, henüz Büyükelçimizin Petrograttan hiç bir haber almamış bulunduğunu ve kendisine sade doğrudan doğruya değil lakin Fransa Büyükelçiliği ve Büyükelçisi vasıtasile telgraf çekilmesini sizden talep ettiğini ilâve eylemektedir.

Delcassé bu sabah gönderdiği bir telgrafla keyfiyeti Paléologue'a bildirmiştir.

— Sonu var —

NAHİT SİRRI

[1] Romanya Başvekilli.